

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1999

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΦΙΛΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
CLAUDE FAURIEL (1772-1844)

ΓΙΑ ΤΑ 175 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ
ΤΩΝ *CHANTS POPULAIRES DE LA GRÈCE MODERNE*

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ Κ. ROGER MILLIEX

Πρὶν ἀρχίσουμε τὴ σημερινή πολὺ ἀπλή καὶ ἀναγκαστικὰ σύντομη παρουσίαση τοῦ πνευματικοῦ ἥρωα ποὺ στάθηκε ὁ μεγάλος πρωτοπόρος καὶ σκαπανέας τοῦ λαϊκοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, θὰ ἤθελα νὰ χαρακτηρίσω τὴν ψυχικὴ διάθεση ποὺ τὸν ἐμπνέει τὴν ὥρα ἀκριβῶς ποὺ ἐτοιμάζει τὸ κορυφαῖο ἀποκαλυπτικὸ του ἔργο: *Chants Populaires de la Grèce Moderne*. Σὲ γράμματα ποὺ στέλνει στὴν ἀγαπημένη του Mary Clark ὁ Claude Fauriel, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1823, σὰν ἀποτελειώνει τὴν προετοιμασία τοῦ πρώτου τόμου τῆς συλλογῆς του ποὺ θὰ βγεῖ τὸν Ἰούνη τοῦ 1824, πρὶν δηλαδή, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ 175 χρόνια, ἐπαναλαμβάνει κάθε τόσο πῶς δουλεύει «*Pour mes Grecs*» καὶ ἀναφέροντας τοὺς κοινούς φίλους «*Ἕλληνες ποὺ τοὺς γνωρίζει καὶ ἡ Mary*, τοὺς ἀποκαλεῖ «*nos bons Grecs*».

Φιλικὴ καὶ ἐγκάρδια λοιπόν, ὅλο συμπάθεια καὶ στοργή, εἶναι ἡ διάθεση τοῦ σοφοῦ καὶ ἀφοσιωμένου νεοελληνιστῆ ἐρευνητῆ. Θερμὴ μου ἐπιθυμία τούτη τὴ στιγμή εἶναι οἱ «*Ἕλληνες ἀκροατές μου νὰ χαρίσουν στὴ μνήμη του τὴ δική τους ἀμοιβαία καὶ δικαιολογημένη φιλία*». Ἀλλά, ἐπειδὴ διαπίστωσα ὅτι δυστυχῶς σήμερα στὸ μεγάλο κοινὸ ὁ Fauriel, ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πνευματικὸς δουλευτής, εἶναι περίπου ἄγνωστος, ἐπιβάλλονται μερικὰ ἀπαραίτητα βιογραφικὰ στοιχεῖα¹.

Γεννήθηκε ὁ Claude Fauriel τὸ 1772, στὴ γνωστὴ βιομηχανικὴ πολιτεία Saint-Etienne, πέρασε μερικὰ χρόνια σὲ κοντινὸ χωριό, ὅπου ὁ πατέρας του ἦταν μαραγκός. Ἔτσι ἐπαρχιώτικες, γεωργικὲς καὶ λαϊκὲς ἦταν οἱ ρίζες του, μιὰ τριπλὴ καταγωγή ποὺ, καθὼς θὰ δοῦμε, δὲν εἶναι καθόλου ἄσχετη μὲ τὸ θέμα μας.

1. Περίπου ὅλα τὰ στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ τὶς ἐμπεριστατωμένες μελέτες τοῦ μοναδικοῦ ἐρευνητῆ τοῦ ἔργου τοῦ Φωριέλ, καθηγητῆ Ἀλέξη Πολίτη.

Τὸ συγκλονιστικὸ ἱστορικὸ μῆνυμα τοῦ 1789 βρῖσκει τὸν Claude ἔφηβο. Στὴν ὄριμη ἡλικία του θὰ θυμᾶται ὅτι μαζὶ μὲ τοὺς συμμαθητὲς του, γιὰ παιχνίδι, μιμόντουσαν τοὺς ρήτορες τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης. Λίγα χρόνια μετὰ, ὑπηρετεῖ ἄμεσα τὴν Ἐπανάσταση στὸ διοικητικὸ καὶ στὸ στρατιωτικὸ τομέα. Ἐνα φεγγάρι εἶναι γραμματέας τοῦ περιβόητου τότε ἐπαναστάτη Fouché. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι μιὰ μέρα τὸν στέλνουν μὲ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία στὸ Παρίσι, στὸ Ροβεσπιέρο. Ἀλλὰ δὲν συμπαθοῦσε τὶς ἀκραῖες πολιτικὲς τοποθετήσεις, μόνον σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἔμεινε πιστὸς στὰ δημοκρατικὰ, φιλελεύθερα ἀπελευθερωτικὰ ἰδεώδη τοῦ '89. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ πολιτικὲς ἐντάξεις του στάθηκαν βραχυχρόνιες, τόσο ἔβαζε τὴν ἀνεξαρτησία του πάνω ἀπ' ὅλα.

Αὐτὸ πού τὸν κυριεῦει τώρα εἶναι μιὰ ἀσίγαστη δίψα γιὰ μάθηση, πέρα ἀπὸ τὶς γερὲς κλασσικὲς σπουδὲς πού, γιὰς ἐργάτη, εὐτύχησε νὰ κάνει σὲ καθολικὰ σχολεῖα τῶν πατέρων τοῦ Oratoire. Μᾶς περιγράφουν ἓνα νεαρὸ οὐμανιστὴ μὲ ἀνεξάντλητὴ περιέργεια νὰ μάθει τὰ πάντα. Λόγου χάρη, δὲν τοῦ ἀρκεῖ πού εἶναι φυσιολάτρης, ἀλλὰ παθιάζεται γιὰ τὴ βοτανικὴ ἐπιστήμη καὶ γράφει καὶ μιὰ μελέτη περὶ τῶν κρυπτογάμων, καὶ μιὰ μέρα στὸ γνωστὸ Βοτανικὸ Κῆπο —Jardin des Plantes— τοῦ Παρισιοῦ, τυχαίνει νὰ γνωρίσει, σὲ πλήρη κοινὴ βοτανολογικὴ ἔξαρση, τὴ χήρα τοῦ φιλοσόφου, μαθηματικοῦ, πολιτικοῦ, τραγικοῦ τέλους Condorcet. Ἀποφασιστικὴ ἡ συνάντηση. Ἀπὸ τὸ 1802 ὁ Fauriel θὰ φιλοξενηθεῖ στὴν κοσμικὴ καὶ πνευματικὴ ἔπαυλη τῆς ὡραίας κυρίας Condorcet, στὸ Auteuil, ὅπου θὰ κάνει παρέα μὲ τοὺς πιὸ γνωστοὺς διανοούμενους τῆς ἐποχῆς, εἰδικὰ τῆς γνωστῆς δημοκρατικῆς ὀμάδας ἐπιστημόνων καὶ φιλοσόφων με τὴν ὀνομασία Idéologues. Ἐπιβάλλεται καὶ ἐκεῖ, καὶ παντοῦ στὰ Παρισινὰ σαλόνια, μὲ τὴ φυσικὴ του χάρη, τὴ γοητεία τῆς συνομιλίας του καὶ τὴν ἐγκάρδια κοινωνικότητά του.

Πρῶτὴ θέση στὰ προσωπικά του ἐνδιαφέροντα κρατᾶνε τὰ γλωσσικά, τὰ φιλολογικὰ καὶ τὰ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἀσχολεῖται γρήγορα μὲ τὰ τούρκικα καὶ ταυτόχρονα μὲ τὰ ἀραβικά, καὶ κάτι πιὸ σπάνιο στὴν ἐποχὴ του, μαθαίνει τὰ σανσκριτικά μὲ τὸ μοναδικὸ ἄνθρωπο —ἓνα περαστικὸ Ἄγγλο— πού τὰ ἤξερε στὴ Γαλλία. Πιὸ ἔπειτα, θὰ βρεθοῦν στὸ ἀρχεῖο του γλωσσάρια γιὰ τὴν ἀπομονωμένη γλώσσα τῶν Βάσκων καὶ τὶς κελτικὲς διαλέκτους. Οἰκουμενικὴ λοιπὸν ἦταν ἡ γλωσσικὴ του περιέργεια.

Τὴ διαπίστωση αὐτὴ θὰ τὴν καταγράψει μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Fauriel, ὁ διάδοχός του στὴ Σορβόννη καὶ πνευματικὸς του παιδί, ὁ ἅγιος —σήμερα καὶ τυπικὰ— τουλάχιστον ὡς μακάριος, γιὰ τοὺς καθολικοὺς, Frédéric Ozanam². Στὴ νεκρολογικὴ πα-

2. Γιὰ μιὰ σύντομη παρουσίαση τοῦ ἀνοικτόμυαλου φιλόλογου καὶ εὐρωπαίου οὐμανιστῆ, φλογεροῦ πιστοῦ, ἀλλὰ καὶ προφητικῶ προδρόμου τοῦ προοδευτικοῦ Χριστιανισμοῦ βλ. Roger

ρουσίαση τοῦ ἀγαπημένου του δασκάλου, τὸν λέει «*ἔνα πνεῦμα σὲ ἀναζήτηση τῆς παγκοσμιότητος*»). Γιὰ τὸ γλωσσικὰ του πάθος, μᾶς ἀναφέρει ἓνα ἐντυπωσιακὸ παράδειγμα τῆς μνημονικῆς ἱκανότητάς του. Μιὰ μέρα πῆρε, ἀπὸ τὴν Calcutta, ἓναν τόμο τοῦ ἀρχαιότατου Ἰνδικοῦ ἔργου Mahâ-Bhârata, τὸν ἀνοίγει, καὶ παρόλο πού εἶχαν περάσει 20 χρόνια ἀπὸ τὴν γενναία μύησή του στὴ σανσκριτικὴ, μὲ τὴν πρώτη ματιὰ στὸ κείμενο, τὸ καταλαβαίνει πέρα γιὰ πέρα.

Βέβαια οἱ μεγάλες γειτονικὲς εὐρωπαϊκὲς γλωσσες ἀπὸ καιρὸ δὲν εἶχαν πιά μυστικά γιὰ τὸ μελετητὴ μας, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτές, ἡ λαμπρὴ μεσαιωνικὴ, τότε πανμεσογειακὴ, προβηγγιανὴ γλῶσσα. Ἐνδιαφέρεται ὡστόσο καὶ γιὰ τὰ σύγχρονα εὐρωπαϊκὰ λογοτεχνικὰ ἔργα. Τὸ 1823 μεταφράζει δύο ἱστορικὰ δράματα τοῦ θερμοῦ του φίλου Ἰταλοῦ Manzoni.

Ἡ φήμη τοῦ Fauriel ὡς ἀκούραστου μύστη τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶχε διαδοθεῖ πλατειά. Προφορικὰ ἐννοῶ, γιὰτι σχεδὸν τίποτε δὲν εἶχε δημοσιέψει μὲ τὸ ὄνομά του. Καὶ ἄργησε κάπως ἡ ἐπίσημη ἀναγνώρισή του, τὴν ὁποία δὲν κινήγησε καθόλου, πού μόνο τὸ 1830 ἐκδηλώθηκε, μὲ τὴν πολιτικὴ ἀλλαγὴ πού χάρισε δύναμη στὸν τότε Ὑπουργὸ Παιδείας Guizot, ὁ ὁποῖος καὶ μπόρεσε νὰ ιδρύσει στὴ Σορβόννη, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Γαλλία, τὴν ἔδρα συγκριτικῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας καὶ νὰ τὴν προσφέρει στὸ φίλο του Fauriel. Ἀπὸ ἑδῶ καὶ μπρὸς ὡς τὸ θάνατό του — τὸ 1844— θὰ διδάξει, ἐπίσημα πιά, τὶς μεγάλες στιγμὲς καὶ μορφὲς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας καὶ λογοτεχνίας, ἀπὸ τὴν προβηγγιανὴ ποίηση ἴσαμε τοὺς Dante καὶ Lope de Vega.

Ἄλλὰ καιρὸς τώρα γιὰ μᾶς, νὰ γυρίσουμε μερικὰ χρόνια πίσω, πρὶν ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακὴ ἀναγνώριση πού θὰ τὴν ἀκολουθήσει τὸ 1836 ἡ Ἀκαδημαϊκὴ, μὲ τὴν ἐκλογή του στὴν Académie des Inscriptions et Belles Lettres.

Ὡς τὸ 1824 ὁ Fauriel ἦταν ἀκόμη ἓνας ἰδιώτης ἐπιστήμονας, πάνσοφος βέβαια· ὁ Stendhal τὸν λέει: *πιὸ σοφὸ ἀπὸ δέκα σοφοὺς Γερμανοὺς*— ἀλλὰ μόνο γιὰ τὸ ἄμεσο περιβάλλον του· καὶ ξαφνικά, ἀπροσδόκητα, γίνεται πασίγνωστος συγγραφέας, καὶ καθὼς θὰ δοῦμε, ὄχι μόνο στὸ Παρίσι, ἀλλὰ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, μὲ τὴ δημοσίευση τῆς δίτομης συλλογῆς τῶν «Ἑλληνικῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν». Τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος εἶναι τώρα βυθισμένο στὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ σκέφτεται κανεὶς ὅτι ἡ ἔκδοσή αὐτὴ τοῦ σοφοῦ μας ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμη ἐκδήλωση τῆς γενικῆς πανευρωπαϊκῆς συμπαράστασης.

Milliex, Frédéric Ozanam ((1813-1853) στὶς ρίζες τῆς κοινωνικῆς στράτευσης τοῦ καθολικισμοῦ, στὸ περιοδικὸ *Σύγχρονα Βήματα*, τεῦχος 108, Ὀκτώβριος - Δεκέμβριος 1997.

Ἀσφαλῶς ὁ Fauriel, ὡς ἄτομο, συγκαταλέγεται ἔμπρακτα ἀνάμεσα στοὺς ὑπερμάχους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγώνα, μάλιστα ἀνάμεσα στοὺς πρώτους-πρώτους καὶ ἀποφασισμένους ὑπερμάχους, ἀφοῦ φαίνεται ὅτι ἐκεῖνος ἦταν, μαζί μὲ τὸ λαμπρὸ καθηγητὴ στὴ Σορβόνη Villemain, ποὺ πῆρε τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀνοίξει στὸ Παρίσι ἓνα ταμεῖο γιὰ τὴ χρηματικὴ ὑποστήριξη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγώνα (La Souscription des Grecs), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὸ 1823 μετέφρασε—ἀνώνυμα ὅμως— τὸ φιλελληνικὸ ποίημα τοῦ Ἰταλοῦ Berchet μὲ τίτλο: *Οἱ πρόσφυγες τῆς Πάργας*. Ἄλλωστε, σχεδὸν ἄμεση πολεμικὴ ἐπικαιρότητα δηλώνει ἡ πολυπληθὴς μνεῖα τῶν πατριωτικῶν ἀγώνων ποὺ ἔδωσαν πρόσφατα οἱ Κλέφτες καὶ οἱ Σουλιῶτες, καὶ ποὺ γεμίζει τὸν πρῶτο τόμο τῆς συλλογῆς: ἀπὸ τὰ 46 τραγούδια ποὺ τὸν ἀπαρτίζουν, 35 εἶναι κλέφτικα, μὲ λεπτομερῆ παρουσίαση, στὰ Προλεγόμενα, τῆς ζωῆς καὶ δράσης τῶν κλεφτῶν καὶ 9 μὲ τίτλους: «Περὶ τῶν Σουλιωτῶν» καὶ «Πόλεμοι τοῦ Σουλίου», ἐνῶ τὰ οἰκιακὰ ἑλληνικὰ τραγούδια τοῦ γάμου, τῶν ἑορτῶν, τῆς ξενιτιᾶς καὶ τὰ μοιρολόγια—ποὺ φαίνεται ὅτι ἰδιαίτερα τὸν συγκινήσανε— θὰ βροῦν θέση μόνο στὸ δεῦτερο τόμο τῆς συλλογῆς.

Ἐπίσης, ὁ ἐκδότης παρακολουθεῖ φανερά ἀπὸ κοντὰ τὸν τωρινὸ ἑλληνικὸ ἀγώνα: σὲ δύο ὑποσημειώσεις τοῦ βιβλίου του ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ στὴ μαχητικὴ καὶ πολιτικὴ δράση τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἄλλωστε στὸν ἴδιο τόμο δημοσιεύει τὸ *Θούριο* τοῦ Ρήγα, μ' ὅλο ποὺ δὲν εἶναι δημοτικὸ τραγούδι καὶ δὲν τὸ ἐκτιμᾷ φιλολογικὰ ἰδιαίτερα, μᾶς λέει ὁ Fauriel, ἀλλὰ τὰ γεγονότα τὸν κάνανε ἐπίκαιρο.

Ὡστόσο, ὁ ξεχωριστὸς καὶ μοναδικὸς χαρακτήρας τοῦ φιλελληνισμοῦ τοῦ Fauriel ἐκδηλώθηκε σιωπηρὰ, ἀρκετὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ '21, περίπου τὴ χρονιά 1810 ὁπότε, σύμφωνα μὲ μιὰ δική του μαρτυρία, ἀρχίζει καὶ τὸν ἔλκει τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ κατ' ἐπέκταση, ὁ λαϊκὸς νεοελληνικὸς πολιτισμὸς. Ἐχουμε νὰ κάνουμε δηλαδὴ μὲ μιὰν ὠραία περίπτωση φιλελληνισμοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ φιλελληνισμὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀγώνα. Ἐνῶ ἦταν ἀρχαιοελληνιστὴς (στὸ ξελίνημά του εἶχε ἀρχίσει καὶ προχωρήσει μιὰ μελέτη γιὰ τὴ Στωικὴ φιλοσοφία), συναντᾷ μονομιᾶς τὴ νέα τὴν ἀντιστασιακὴ Ἑλλάδα καὶ τὴν πρόσφατη νεοελληνικὴ ποιητικὴ λαϊκὴ δημιουργία.

Πότε ὅμως καὶ πῶς ἔγινε αὐτὴ ἡ ἀποφασιστικὴ του συνάντηση μὲ τὸ σύγχρονο ἑλληνισμὸ;

Τὸ ὅτι ὁ φιλέλληνας μας δὲν ταξίδευσε ποτὲ στὴν Ἑλλάδα τὸ ξέρουμε, ἂν καὶ γιὰ μιὰ στιγμή, τὸ '23, εἶχε σκεφτεῖ νὰ κάνει τὸ προσκύνημά του, ἀλλὰ, τελικὰ τὸ σχέδιο τοῦ ταξιδιοῦ ναυάγησε. Κι ἔτσι οἱ ἐπαφές του μὲ τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα περιο-

ρίστηκαν σὲ συναντήσεις μὲ Ἕλληνες τῆς διασποῶς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου κατὰ τὸ 1800 γνωρίζει τὸν ἀναγνωρισμένο κιόλας ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ὡς σοφὸς, Ἄδαμάντιο Κοραΐ, «*l'illustre Docteur Coray*», καθὼς τὸν λέει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του καί, φαίνεται μὲ τρόπο πῶς οἰκεῖο, τὸ στενὸ φίλο τοῦ Κοραΐ, Ἀλέξανδρο Βασιλείου. Ἡ τότε ἑλληνικὴ παροιμία θὰ γνωρίσει στὸν Fauriel καὶ ἄλλους φίλους, πού θὰ τοὺς χρησιμοποιήσει κι αὐτοὺς ἀνεξάντλητα ὡς πληροφορητὲς γιὰ τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, εἰδικὰ γιὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά της. Τελειώνοντας τὸν πρόλογο τῆς ἐκδοσῆς του, θὰ νοιώσει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του στοὺς πάρα πολλοὺς Ἕλληνες πού μὲ τρόπο οὐσιαστικὸ τὸν βοήθησαν, μὲ τὰ φῶτα καὶ τὴν ἐνθάρρυσή τους, λέγοντας ὅτι ἀπ' τὸν καθένα κἀτι ἔμαθε.

Ἄναφέρει ὀνομαστικὰ τουλάχιστον, λέει, τοὺς κυρίους Κλωνάρη, Μαυρῆ, Μαυρομάτη καὶ Τριαντάφυλλο. Σ' αὐτὰ τὰ τέσσερα ὀνόματα, σήμερα, ὁ φίλος καθηγητῆς Ἀλέξης Πολίτης προσθέτει ἀκόμη τρία, κυρίως τὸν τακτικὸ ἐπισκέπτη στὸ Παρίσι Ἀνδρέα Μουστοξύδη, φίλο τοῦ Manzoni. Μαζί του, τρεῖς μῆνες τοῦ '24, ὁ Fauriel, ταξιδεύοντας στὴ Βενετία καὶ στὴν Τεργέστη, θὰ γνωρίσει ἐκεῖ ἀρκετοὺς Ἕλληνες καὶ ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ἐμπλουτίσει αἰσθητὰ τὴ συλλογὴ του ἀπὸ λαϊκὰ ἑλληνικὰ τραγούδια.

Ὁ ἴδιος σημερινὸς ἐρευνητῆς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κάποια στιγμή ὁ Fauriel ἀποφάσισε νὰ μάθει καὶ τὰ νέα ἑλληνικά, καὶ δάσκαλός του στὸ Παρίσι στάθηκε ὁ φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς Νικόλαος Πίκκολος. Αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ καλοκαίρι τοῦ '21. Ἀλλά, ἂν εἶναι ἀπόλυτα σίγουρη ἡ χρονολογία πού μᾶς προτείνει ὁ καθηγητῆς Πολίτης, βγαίνει ἓνα σπουδαῖο συμπέρασμα. Μιὰ πού, καθὼς εἴπαμε, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ 1810, ὁ Fauriel ἐνδιαφέρθηκε γιὰ πρώτη φορὰ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, θὰ πεῖ ὅτι ἀρκετὰ χρόνια πρὶν γίνει συστηματικὰ μαθητῆς, ἀσχολήθηκε μόνος του, δίχως δάσκαλο, στὴ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς, ὅτι ὑπῆρξε δηλαδὴ καμιά δεκαριά χρόνια, ἓνας αὐτοδίδακτος σπουδαστῆς τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἐνα πράγμα εἶναι σίγουρο: ἡ νεοελληνικὴ τὸν κατέκτησε, τὸν γοήτεψε μιὰ γιὰ πάντα. Φαίνεται αὐτὸ ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους γλωσσολογικὰ σχόλια πού συνοδεύουν ἀρκετὰ συχνὰ τὰ κείμενα τῶν τραγουδιῶν. Φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ μόνιμο γεμάτο περιέργεια ἐνδιαφέρον πού δείχνει ὁ σχολιαστῆς γιὰ τὶς διάφορες διαλεκτικὲς παραλλαγές τῆς γλώσσας, πού ἐκδηλᾶ χαίρεται νὰ γνωρίσει, ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ἴσαμε τὸ Αἰγαῖο καὶ τὴν Κρήτη, καὶ ἀκόμα ἀπὸ τὴν Κύπρο.

Πῶς γενικὰ, ἐκεῖ πού οἱ Εὐρωπαῖοι, καὶ ἀκόμη οἱ περισσότεροι Ἕλληνες ὑποτιμοῦν τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ καὶ τὴ λένε βάρβαρη, χυδαία καὶ διεφθαρμένη, ὁ γλωσσο-

λόγος μας τῆς δίνει τίτλους εὐγενείας, ὡς γνήσιας, κόρης, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακροχρόνη, σταδιακὴ, φυσιολογικὴ ἐξέλιξη, τῆς ἀρχαίας γλώσσας. Ἐχοντας φαίνεται ὑπ' ὄψη του ὀρισμένες προσπάθειες νὰ τὴν κάνουν νὰ ἐπιστρέφει στὸ παρελθόν, τὶς κατακρίνει ὡς μάταιες, γιατί στὴν καινούργια φάση, λέει, ὅπου βρίσκονται τώρα τὰ ἑλληνικά, εἶναι μιὰ γλώσσα μὲ λαμπρὸ μέλλον. Μὲ ἓνα σπανιότατο τότε, γιὰ νὰ μὴ πῶ μοναδικό, ἄκρατο ἐνθουσιασμό, διακηρύσσει ὁ ἑλληνιστὴς φιλόλογος ὅτι ἔχοντας ἓναν πυρήνα τὸ ἴδιο ὁμοιογενή, καὶ πιὸ πλούσιο ἀπὸ τὰ γερμανικά, ὄντας τὸ ἴδιο ξεκάθαρο μὲ τὰ γαλλικά, πιὸ εὐκαμπτη ἀπὸ τὰ ἰταλικά καὶ πιὸ ἀρμονικὴ ἀπὸ τὰ ἰσπανικά, δὲν τῆς λείπει τίποτα γιὰ νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ τώρα ἢ πιὸ ὁμορφὴ γλώσσα τῆς Εὐρώπης, καὶ εἶναι δίχως ἄλλο ἢ πιὸ ἱκανὴ στὸ νὰ τελειοποιηθεῖ.

Αὐτὸ, ἀπὸ τὸ 1824, στὰ ἔκτενῆ προλεγόμενα (Discours préliminaire) τοῦ βιβλίου του.

Φανταζόμαστε τί συγκινητικὴ ἐνθάρρυνση ἀντλήσε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀναγνώριση, ποὺ κατακεραύνωνε ὅλους τοὺς Σοφολογιωτάτους τοῦ κόσμου, ὁ νεαρὸς Σολωμὸς ποὺ ξέρουμε μὲ τί προσοχὴ διάβασε τὸ βιβλίο - μανιφέστο τοῦ Fauriel, γεμίζοντας μὲ σημειώσεις τὰ περιθώρια τοῦ δικοῦ του ἀντίτυπου.

Καὶ καλὰ ἔκανε, τὸν ἐπόμενο χρόνο, ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου τῶν Τραγουδιῶν, ὁ ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Κοραῆ καὶ τῆς νέας Ἑλλάδας Ambroise Firmin Didot, ὁ μελλοντικὸς ἐπίτιμος πολίτης τῆς Ἀθήνας Διδότος, νὰ πάρει τὴν πρωτοβουλία (ἐνῶ ὁ Φωριέλ ἔλειπε στὴν Ἰταλία), νὰ προσθέσει στὸ δεύτερο τόμο, τὶς 158 στροφές τοῦ «Ἕμνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», «Dithyrambe sur la Liberté par Dionysios Salomos de Zante», μὲ μετάφραση τοῦ Stanislas Julien, παρουσιάζοντας ἔτσι ἓνα πρῶτο δεῖγμα λόγιας λογοτεχνίας βασισμένης στὴ λαϊκὴ γλώσσα.

Στὸν πρόλογο τοῦ ἴδιου δευτέρου τόμου, ἀναφέροντας τοὺς Ἕλληνες ποὺ γνώρισε στὴ Βενετία καὶ στὴν Τεργέστη, ὁ Fauriel ἐπαινεῖ τοὺς καλοὺς τρόπους τους, τὸν πολιτισμὸ τους, ἀλλὰ κάνει καὶ μιὰ ἀρνητικὴ διαπίστωση. Γράφει οἱ γραμματισμένοι Ἕλληνες, αὐτοὶ ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ τὴν τάξη, τὴν περιουσία καὶ τὴν μόρφωση, ξέρουν πολὺ λίγο τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς χώρας τους καὶ δὲν τὰ ἔχουν περὶ πολὺ. Ἐνῶ ἡ παρθενικὴ εὐαισθησία τοῦ ξένου συλλέκτη, ἐνθουσιάστηκε φανερά μὲ τὸν ψυχικὸ, φανταστικὸ, ἐκφραστικὸ πλοῦτο, τῆς ἀνώνυμης ἑλληνικῆς λαϊκῆς μούσας. Συχνότατες, ἀν καὶ λιτότατες, οἱ ἐγκωμιστικὲς ἐκτιμήσεις τῶν τραγουδιῶν στὸ βιβλίο του, ὅπου τὸ καθένα παρουσιάζεται χωριστὰ στὰ λεγόμενα Arguments.

Ἐπάρχει στὸ δεύτερο τόμο ἓνα μικρὸ τραγούδι μόνον 13 στίχων, ποὺ φαίνεται ὅτι ἐντυπωσίασε ἰδιαίτερα τὸν ἐρευνητὴ μας καὶ ποὺ τὸ θεωρεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ 5-6 ὠραιότερα τῆς συλλογῆς, μὲ ἐκπληκτικὴ πρωτοτυπία σκέψης, συνδυασμένη μὲ πολὺ

μεγάλη ἀπλότητα ἐκτέλεσης καὶ λεπτομερειῶν, μὲ τίτλο στὰ ἑλληνικά: Ὁ Χάρος καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ στὰ γαλλικὰ *Le Refus de Charon* (Ἡ ἄρνηση τοῦ Χάροντα):

Τὸ τί ἴναι μαῦρα τὰ βουνὰ καὶ στέκουν βουρκομένα
μὴν' ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, μὴνὰ ἔβροχὴ τὰ δέρνει;
Κι οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, καὶ οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει
μόνε διαβαίνει ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀποθαμένους.
Σέρνει τοὺς νέους ἀπ' ἐμπροστά, τοὺς γέροντας κατόπι
καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα, στὴ σέλ' ἀραδιασμένα.

Καὶ συνεχίζει τὸ τραγούδι μ' ἓνα σύντομο δραματικὸ διάλογο ἀνάμεσα στὸ Χάροντα καὶ τοὺς ἀποθαμένους, ποὺ τὸν χιλιοπαρακαλοῦν νὰ κάνει μία στάση (γιατὶ νερό), σ' ἓνα χωριὸ μὲ «κρύα βρύση» ἀλλὰ προσκρούουν στὴν ἀνελέγητη ἄρνηση τοῦ Χάροντα: *Κι οὐδὲ σ' χωριὸ κονεύω ἴγώ, καὶ οὐδὲ σὲ κρύα βρύση. Εὐγλωττος ὁ θαυμασμός τοῦ σχολιαστῆ τοῦ ποιήματος γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς λαϊκῆς ἐμπνευσης· καὶ ἡ τιμητικὴ ἀναγνώριση ἐπεκτείνεται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα: Σκέφτεται κανεὶς πῶς ἢ σύγχρονη Ἑλλάδα λησμονεῖ καὶ ξαναδημιουργεῖ κάθε μέρα, αἰῶνες τώρα, τόσο ὠραῖα ποιήματα ὅσο κι ἐτοῦτο· καὶ ἀναλογίζεται πῶς οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν τῶν ποιημάτων εἶναι, γενικά, ἄντρες ποὺ δὲν ἔμαθαν τίποτε, οὔτε κὰν νὰ διαβάσουν. Καὶ πῶς τὸ πλῆθος ποὺ τὰ τραγουδᾷ ἢ ποὺ τὰ ἀκούει νὰ τραγουδιοῦνται (γιατὶ οὔτε κι αὐτὸ ξέρει νὰ διαβάσει) νοιώθει κι ἐνθουσιάζεται μὲ τὸ βάθος καὶ τὴ χάρη τους.*

Μέσα στὸν ἐνθουσιασμό του, ὁ ἐρευνητῆς τολμάει μὴν αἰσιόδοξη πρόβλεψη γιὰ τὸ πολιτισμικὸ μέλλον τῆς χώρας, πέρα ἀπὸ τὸν τωρινὸ ἐθνικὸ της ἀγῶνα. Γράφει: *Κι ἀναρωτιέται λοιπὸν κανεὶς ἂν αὐτὴ ἢ Ἑλλάδα, ποὺ ἦταν ἄλλοτε ὁ δάσκαλος τῆς Εὐρώπης, δὲν ἔχει ἀκόμα τὴ φύτρα ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ ξαναγίνει τέτοια, ἂν ἐπιστρέψει μὴ μέρη νικητρία, ἀνεξάρτητη καὶ ἐλεύθερη στὸ χῶρο τοῦ πολιτισμοῦ.*

Τὸ μήνυμα τοῦ Fauriel ποὺ, ὅπως ἀκούσαμε, πήγαινε πρὶν πέρα ἀπὸ τὸ στενὸ φιλολογικὸ καὶ, καθὼς θὰ λέγαμε σήμερα, λαογραφικὸ χῶρο, βρῆκε τεράστια ἀπήχηση στοὺς Γάλλους ἀναγνώστες καὶ ἀποτέλεσε πρῶτου μεγέθους πνευματικὸ γεγονός. Γράφει σχετικὰ ἡ παρισινὴ ἔφημερίδα *Le Globe*: ἀπ' ὅλα τὰ βιβλία ποὺ βγήκανε γιὰ τὴ σύγχρονη Ἑλλάδα, κανένα δὲν φώτισε τόσο ζωηρὰ *les ressources morales et le génie de cette malheureuse nation* (τὰ ἠθικὰ ἀποθέματα καὶ τὸν ιδιαίτερο πνευματικὸ χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ δυστυχισμένου ἔθνους).

Χάρη στὴ δίγλωσση παρουσίαση τῶν τραγουδιῶν —στὴν ἀριστερὴ σελίδα τὸ ἑλληνικὸ κείμενο καὶ στὴ δεξιὰ ἢ γαλλικὴ μετάφραση— ἡ ἀπήχησή τους γίνεται πανευρωπαϊκὴ, μ' ἓνα καταπληκτικὰ γρήγορο ρυθμὸ: μεταφράζεται ἢ συλλογῆ στα γερμανικά —μάλιστα δύο φορὲς διαδοχικά— καὶ στὰ ἀγγλικά καὶ στὰ ρωσικά.

Τὸ 1824, καὶ μᾶλλον πολὺ πρὶν, ὁ Fauriel ξεκινήσει ἓνα προσωπικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἀδικίας —injustice, λείπει καθαρὰ τὴ λέξη αὐτὴ στὴν ἀρχὴ τῶν Προλεγομένων— ποὺ ἔχει ὑποστείῃ ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα ἐκ μέρους τῶν Εὐρωπαίων, τῆς ἀπόλυτης σιωπῆς ἢ τῆς ὑβριστικῆς περιφρόνησός τους. Τὴ μάχη αὐτὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας τὴν κέρδισε θριαμβευτικὰ, καὶ ἀπέδειξε ἔμπρακτα ὅτι οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ὄχι μόνον δὲν χάσανε ποτὲ τὸ πάθος τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀντίστασης, ἀλλὰ μέσα στὴ σιλαβιά, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πραγματοποίησε αὐθόρμητα δημιουργήματα πανανθρώπινης ἀξίας καὶ ὁμορφιάς.

(Ἄνοιγω ἐδῶ μιὰ μικρὴ βιβλιογραφικὴ παρένθεση, ποὺ ἐνδιαφέρει ὅσους θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ πιάσουν στὰ χέρια τους τὴν πρωτότυπη δίγλωσση ἔκδοση τοῦ '24-'25. Θὰ βροῦνε ἐδῶ, δύο βήματα ἀπ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα, στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας, ἓνα ἀντίτυπο τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ κειμηλίου, στὸ κληροδότημα Βλαχογιάννη).

Γιὰ τὸν ἐπιστήμονα Fauriel μὲ τὰ χίλια ἐνδιαφέροντα, ἡ συλλογὴ ἦταν πάρεργον, κι ὅμως εἶναι αὐτὴ ποὺ τὸν καθιέρωσε στὴν κοινὴ γνώμη στὴ Γαλλία καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὴν. Ἄλλωστε, ὁ ἐμπνευσμένος ραβδσκοπὸς, καὶ μετὰ τὸ '24-'25, καὶ φαίνεται ἴσαμε περίπου τὸ 1840, θὰ ξαναμπεῖ ἀρκετὲς φορὲς στὰ δροσερὰ νερὰ τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Αὐτὸ δείχνουν τὰ χειρόγραφα τοῦ ποὺ πολλὰ χρόνια μείνανε ἀνέκδοτα. Ἄλλὰ ξέρομε ὅτι ἀπὸ τὴν ἔδρα τῆς Σορβόννης, τὸ 1832, ἀφιερώνει ἓνα μάθημα στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ σερβικὰ τραγούδια. Εἶχε ἐπίσης προγραμματίσει μιὰ δευτέρη ἔκδοση τῆς Συλλογῆς, ἀλλὰ δὲν πρόλαβε.

Ἐνα μῆνα περίπου μετὰ τὸ χαμό του, ἡ Ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα *Ἡ Ἑλπίς* ἀφιερώνει, στὸ φίλο τῆς Ἑλλάδας, ἓνα ἀνώνυμο, ἀλλὰ γραμμένο μὲ ἐκδηλὴ προσωπικὴ συγκίνηση καὶ μὲ γνώση, νεκρολογικὸ ἄρθρο, ποὺ τελειώνει μὲ τοῦτα τὰ λόγια: *ἡ μνήμη τοῦ Φωριέλ ... θέλει διαζήσει, περιλαμβομένη ἀπὸ καθαρὸν καὶ ἀμάραντον κλέος. Ἄν οἱ Ἕλληνες δὲν εὐτύχησαν νὰ τὸν δεξιωθῶσι καὶ νὰ δείξωσι τὴν πρέπουσαν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, δὲν θέλουν παύσει ὅμως νὰ εὐλογῶσι τὸ ἐνδοξὸν ὄνομά του μὲ τὰ ὀνόματα τῶν εἰλικρινῶν καὶ γενναίων τῆς Ἑλλάδος φίλων.*

Αὐτὴ ἡ διαβεβαίωση δημοσιεύθηκε στὶς 26 Αὐγούστου 1844. Καὶ ὅμως τὸ τάμα αὐτὸ τῆς Ἑλληνικῆς μνήμης καὶ εὐγνωμοσύνης θὰ ἀργήσει κάπως —παρὰ πάνω ἀπὸ 100 χρόνια— νὰ πραγματοποιηθεῖ, μὲ τὴ μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Fauriel, μόνον τὸ 1955, ἀπὸ τὸν κ. Ἀπ. Δ. Χατζηγεμανούηλ, μὲ μιὰν ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγὴ, γεμάτη ἀπὸ τότε ἄγνωστα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ Γάλλο ἐρευνητὴ τοῦ ἀξέχαστου Ἀκαδημαϊκοῦ Νίκου Βέη (Bées).

Εὐτυχῶς ἡ πλουσιότατη προσφορὰ τοῦ καθηγητῆ Ἀλέξη Πολίτη, ἐδῶ καὶ 15 χρόνια, ἀποτέλεσε τὴν ἀξία ἐπανόρθωση τῆς καθυστέρησης, πρῶτα μὲ τὴν 400 σε-

λίδων και, υποδειγματικά έμπεριστατωμένη διδακτορική διατριβή του, με τίτλο: *‘Η Ανακάλυψη τῶν Ἑλληνικῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν* (1984), και πολύ πρόσφατα, πέρυσι άκριβῶς, με τή δημοσίευση άπό τις λαμπρές Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης τῶν δύο μνημειωδῶν τόμων, με παραπάνω άπό 350 σελίδες για τόν κάθε τόμο, με πολύτιμα και ανέκδοτα κείμενα στα έλληνικά και άκόμα στα γαλλικά³ και με γενικό τίτλο: *Claude Fauriel - Ἑλληνικά Δημοτικά Τραγούδια*. Κι ἔτσι μπορεῖ τώρα ό κάθε Ἑλληνας αναγνώστης νά τηρήσει άτομικά τὸ τάμα τῆς νεκρολογίας τοῦ 1844.

Ὅμως, πρὶν τελειώσω, τολμῶ νά έπαναλάβω δια ζώσης τήν εἰσήγηση πού ἔκανα πρὸ μηνῶν σέ μιὰ Ἀθηναϊκή εφημερίδα: νά γίνει δηλαδή μιὰ επίσημη ἐκδήλωση τῆς Ἑλληνικῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ γενναῖο φίλο τοῦ νεοελληνισμοῦ. Κεντρικοί δρόμοι τῆς Ἀθήνας ὑπενθυμίζουν τήν πνευματική φιλία ενός Σατωβριάνδου, ενός Βίκτορος Οὐγκῶ, άκόμα τοῦ συμπαθητικοῦ άλλά πολύ μικρότερου διαστήματος Βερρανζέρου, τοῦ τραγουδοποιοῦ Béranger. Τὸ ὄνομα Fauriel, μόνο στα Σεπόλια τὸ θυμίζει ἕνα σοκάκι 140 μέτρων μήκους και με λανθασμένη μεταγραφή τοῦ ὀνόματός του στα γαλλικά (Foriel αντί για Fauriel). Ζητῶ λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἔλλειψη νά διορθωθεῖ άπ’ τήν επίσημη δημοτική άρχή τῆς πρωτεύουσας, και νά γίνει κάπου μιὰ μετονομασία ἄξια τοῦ μοναδικοῦ φιλελληνικοῦ ἔργου τοῦ Fauriel, ὥστε και οἱ πιὸ ἀνίδεοι περαστικοὶ Ἀθηναῖοι, νά ὑποπτεύονται τουλάχιστον ὅτι τιμᾶται ὀνομαστικά ὕστερα, άπό 175 χρόνια, ὁ δημιουργὸς ενός σπουδαίου ἔργου πού ἔξακολουθεῖ νά εἶναι ΚΤΗΜΑ ΕΣ ΑΕΙ.

3. Δηλαδή μεταφράσεις ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν πού χάθηκαν τὰ πρωτότυπά τους.

R É S U M É

CLAUDE FAURIEL (1772-1844)
 175e ANNIVERSAIRE DE LA PUBLICATION
 DES «CHANTS POPULAIRES DE LA GRÈCE MODERNE»

Fils du peuple et de 1789, démocrate modéré mais convaincu, esprit curieux avide d'universalité (de la Provence à l'Inde), le chercheur polyglotte Claude Fauriel s'éprend très tôt, en autodidacte, semble-t-il, de la langue populaire des Grecs Modernes et l'admire d'emblée comme une grande langue européenne. Auprès des Grecs de la diaspora, à Paris (il a connu «l'illustre docteur CORAY» et son entourage), à Venise et Trieste, avec une ferveur inexhaustive, il en recueille les créations poétiques spontanées qui n'ont pas cessé d'éclorre en Grèce sous la domination turque. En 1824, alors que la Nation Grecque insurgée mène, les armes à la main, son combat héroïque d'Indépendance Nationale contre le pesant occupant séculaire, s'efforçant de réparer «l'injustice», dit-il, dont est victime de notre temps en Europe l'hellénisme contemporain, l'enthousiaste novice révèle à l'opinion publique française et à toute l'Europe médusée la richesse humaine et expressive de l'âme populaire grecque, à travers **les Chants Populaires de la Grèce Moderne**, dont il publie alors une première somme.

Jusque dans les années 1840, alors qu'il enseigne en Sorbonne la toute nouvelle discipline de la littérature comparée, Fauriel demeurera attentif à cette création souvent grandiose d'un peuple illettré, après avoir proclamé dès le départ sa foi profonde dans les possibilités de vaste rayonnement culturel qui s'offriront à l'hellénisme ressuscité. Quoi que tardivement la Grèce d'aujourd'hui a rendu un hommage de reconnaissance à l'apostolique précurseur, cela dans la seconde moitié du siècle écoulé, mais surtout entre 1980 et 1999 (recherches et publications décisives du Professeur Alexis POLITIS, de l'Université de Crète).

L'exposé s'achève sur un appel pressant à la Ville d'Athènes, afin que le nom du savant, généreux et constant néo-helléniste — philhellène Fauriel soit enfin commémoré dans une rue centrale de la capitale.